

УДК 811.111'42'373.233

О.В. Дудолодова,
кандидат філологічних наук, старший викладач
(Харківський національний університет)

ГЕНДЕР І ВЛАДА

У статті розглядається гендерний аспект владних відносин в англомовному суспільстві та його відображення у сучасному публіцистичному дискурсі.

Наприкінці минулого тисячоліття феміністський рух привернув увагу представників багатьох гуманітарних наук до питання чоловічого домінування у різних галузях життя. Зокрема, в лінгвістиці обговорюється проблема соціокультурної асиметрії при репрезентації статей. Сьогодні як на пострадянському просторі, так і за кордоном існує велика кількість праць, присвячених вивченню гендерних особливостей вербальної та невербальної поведінки людини, зокрема досліджень, виконаних в межах перспективного зараз антропоцентричного підходу [1; 2; 3; 4; 5].

Актуальними є дослідження, що стосуються взаємодії влади, ідеології та мови [6; 7; 8; 9], яке реалізується у публіцистичному дискурсі, тощо. Прояви владних відносин вивчаються у багатьох лінгвістичних працях [6; 7]. Детально досліджено вплив чинника влади у термінах теорії мовленнєвих актів та комунікативних стратегій [10].

Метою цієї роботи є аналіз конструювання різновидів владних відносин за допомогою гендерно-маркованих номінацій, які функціонують в англійському публіцистичному дискурсі.

Вибір публіцистичного дискурсу обумовлений його двостороннім зв'язком з такою галуззю суспільної свідомості, як ідеологія: з одного боку, ідеологія впливає на формування публіцистичного дискурсу, на підбір та аранжировку його мовних засобів, з іншого боку, публіцистичний дискурс є ефективним знаряддям впливу на суспільні процеси, в тому числі на формування певної ідеології. Ідеологічна спрямованість публіцистичного дискурсу як підвиду політичного дискурсу [7] дозволяє вважати його відповідним контекстом для дослідження таких суспільних понять, як влада, гендер і т.п.

Основним підходом при вивченні проблеми взаємовідносин мови та статі є з'ясування тих семантичних розбіжностей, які можна пояснити особливостями перерозподілу соціальної влади.

Теза про те, що мова та мовлення є одними з основних механізмів прояву та застосування влади, коріниться у концепціях влади М. Фуко та реконструкції Ж. Дерріди.

Спираючись на різноманітні формулювання влади, запропонованих в межах соціології, політології та філософії [11], спробуємо вивести узагальнене поняття, придатне для лінгвістичного аналізу. Загалом влада означає здатність та можливість здійснювати свою волю, використовуючи різні ресурси та технології (авторитет, силу, традиції, закон і т.п.). При визначенні поняття влади слід враховувати багатозначність її проявів та, відповідно, багатоаспектність наукових підходів до її вивчення. У галузі філософії аналіз влади концентрується на відносинах 'домінування та підлеглості'. Під владою в нашій роботі розуміються взаємовідносини між двома або більше індивідами, які не можуть одночасно володіти владою у певній галузі діяльності, один з яких знаходиться у підлеглому та залежному становищі. Такі відносини проявляються як у мовленнєвій діяльності індивідів, так і при номінації об'єктів зовнішньої реальності.

Поняття влади тісно пов'язане з поняттями статусу і ролі та має перемінний характер. Нормативний характер ролей відповідає стереотипним уявленням, що відбивають позицію особистості у суспільній ієрархії. Соціальні, міжособові, статусні, ситуативні відносини, а також відносини взаємної нерівності ґрунтуються на певному розподілі влади між їхніми учасниками.

Викликає сумніви той факт, що статі є завжди релевантним чинником при визначенні ролей, особливо, беручи до уваги те, що в кожному конкретному акті комунікації може домінувати лише одна з соціально значущих ознак індивіда [12: 181]. Деякі дослідники в галузі гендера дотримуються думки, що гендерна нерівність споконвіку закладена у природних особливостях індивідів чоловічої та жіночої статі [4; 5; 13]. Проте такий біологічний детермінізм при поясненні гендерних розбіжностей виявляється застарілим, враховуючи сучасний рівень розвитку гендерних досліджень на теренах СНД.

Твердження про те, що чоловіки завжди асоціюються з позитивною оцінкою та очолюють соціальну ієрархію, а жінки перебувають лише у підлеглому становищі, можна спростувати за допомогою лінгвістичного аналізу владних відносин, який за своєю природою не може бути відокремлений від національно-культурних, психологічних та інших особливостей, відображених у значенні мовних одиниць.

Як істотний момент організації людської спільноти владні відносини в тій або іншій формі закріплені у семантиці багатьох мовних одиниць, що позначають індивідів.

Враховуючи думку М. Фуко про те, що реальність, включаючи статі, бачиться індивідом не у своєму природному вигляді, а як результат дискурсу, вивчення дискурсивних проявів владних відносин дозволяє дослідити загальні характеристики поведінки людей, які розмовляють певною мовою та поділяють систему оцінних норм певного соціуму. У розумінні М. Фуко, дискурс – "необходимый инструмент анализа социального мира, поскольку в зависимости от того, что и как мы говорим о мире, мы конструируем его и делаем наш опыт реальностью. Более того, сформированная реальность предопределяет в дальнейшем наше поведение. Властные отношения формируются с помощью дискурсивных форм." [14:71].

За визначенням М. Фуко, гендерні відносини є формою прояву влади, оскільки стать індивіда є одним із елементів владних відносин. Контроль над гендерними проявами здійснюється за допомогою дискурсивних практик – способів інтерпретації тих чи інших явищ і фактів, надання їм суспільної значущості, результатом чого є фіксація усіх проявів статі та надання їм нормативності й оцінності.

Мова як елемент культури та фактор, що зумовлює життя суспільства, конструює існуючу ієрархію владних відносин на декількох рівнях системи.

Дані проведеного дослідження вказують, що гендерні відносини нерівності в англomовному публіцистично-му дискурсі репрезентуються у маркованих і немаркованих мовних одиницях, які можуть належати до трьох мовних рівнів:

1) Морфо-семантичний рівень представлений суфіксальними морфемами, що маркують статево належність референта особи номінативних одиниць англійської мови, пор.: *waiter-waitress, hero-heroine, comedian - comedienne* і т.п.

2) Лексико-семантичний рівень представлено:

а) формально немаркованими за родом номінаціями, які позначають референта певної статі, пор.: *man, woman, diva, patriarch*;

б) формально маркованими номінаціями:

- складними номінаціями з компонентами *-man-*, *-woman-*, *-person*, що можна розглядати як родові маркери статевої належності референта, пор.: *statesman, chairwoman*.

- двохкомпонентними номінативними словосполученнями, одним з компонентів яких є родові маркери *man, boy, woman, female, lady, girl*, що вказують на стать референта, пор.: *female worker, male nurse*.

3) Поряд з одиницями морфо-семантичного та лексико-семантичного рівнів ми виокремлюємо граматико-семантичний рівень відтворених одиниць мови, які репрезентують гендерні відносини в англomовному соціумі. Відповідно до широкого трактування об'єкта семантики розглядаємо гендерно "забарвлені" значення будь-яких слів, включаючи ті, що традиційно відносять до царини граматики, зокрема займенники 3-ої особи однини чоловічого та жіночого роду *he* и *she*, які прототипово співвідносяться з референтами чоловічої (*he*) та жіночої (*she*) статі.

Вивчення функціонування особових займенників в анафоричній функції має особливе значення, оскільки особова референція, в тому числі через особові займенники, належить до найважливіших, з суспільної точки зору, мовних аспектів. До того ж особові займенники 3-ої особи однини є єдиним проявом категорії роду в англійській мові.

Вживання займенника чоловічого роду *he* з загально родовими антецедентами вважається образливим в англomовному дискурсі, тому що не вказує на присутність жінок.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що мовні одиниці, які відображують гендерні відносини, репрезентують різні типи влади:

1) **легітимний**: до такого різновиду влади відносимо номінації, які символізують авторитет, надані законом повноваження індивіду або організації для контролю над поведінкою членів соціуму відповідно до певного статуту.

Серед отриманих прикладів не знаходимо номінацій, що належали б до морфо-семантичного рівня мовної системи. Суфіксальні морфemi, які маркують статево належність референта, загалом не несуть у собі конотацій влади або авторитету, проте ієрархічні відносини між представниками двох статей широко представлені на двох інших рівнях.

Упродовж тривалого часу серед номінацій лексико-семантичного рівня, які репрезентують легітимний різновид владних відносин, переважали марковані номінації чоловічого роду з компонентами *-man-*, *male*, *boy* або немарковані номінації, які все одно асоціювалися лише з чоловіками. Дослідники у галузі гендеру вважають, що суспільства традиційно будуються за 'чоловічою моделлю', тобто позитивні або ідеальні риси, авторитет, влада (від державної до внутрішньосім'яної) концентруються навкруги чоловіка [1; 4; 5; 10].

Таке твердження виявляється правильним, якщо взяти до уваги саме легітимний вид влади. До недавнього часу жінки не займали найвищих посад. Як результат розгортання феміністського руху та концепції політичної коректності – багато організацій та установ очолюють саме жінки. В публіцистичному дискурсі це знаходить прояв у появі нових номінацій референтів жіночої статі. Зараз традиційні твердження про те, що найголовніші пости займають лише чоловіки, не витримують критики: на сторінках газет ми бачимо одиниці як лексико-семантичного, так і граматико-семантичного рівнів, які позначають сильних та активних жінок.

(1) *A spokeswoman for Commerzbank in Frankfurt...* (Sunday Times, 2000)

(2) *I'll have a 40-year-old female executive saying she doesn't want to use the pads.* (Style, 2000)

Відповідності до популярної зараз в англomовному суспільстві концепції політичної коректності з'являються нові мовні одиниці лексико-семантичного рівня, типу *spokeswoman, chairwoman, female executive*, граматико-семантичний рівень поповнюється альтернативними займенниками-анафорами, які чітко вказують на референта-жінку: *he / she* та *they*. Проте займенник *he* є також уживаним.

(3) *A President who pleads the Fifth Amendment to the American people has abandoned his moral leadership.* (Monitor World, 2002)

(4) *Will the new President have to sign an affidavit whom he or she has ever slept with?* (Time, 1998)

(5) *If a chief wants election, he must abdicate.* (Mail on Sunday, 2002)

(6) *What kind of doctor sleeps with his patient?* (Guardian, 2002)

(7) *A judge can order ... if he believes this.* (Guardian, 2002)

(8) *If your boss loves Andy Warhol, send her a card of this Marilyn Monroe print. (Cosmopolitan, 2000)*

(9) *Even if you have a perfect right to be angry, a bad attitude will make the manager defensive of her staff and unwilling to help. (Cosmopolitan, 2000)*

У вищеведених випадках гендерна ідентичність референта конструюється за допомогою засобів граматико-семантичного рівня, а саме: займенників *he or she*, що символізує участь жінки в певному виді влади.

2) **позиційний** різновид влади проявляється у соціальному статусі індивіда, стосунках у родині або певній комунікативній ситуації. До одиниць такого типу відносимо титули, звання та терміни родинності.

(10) *The estate, once the "kitchen garden" of a 15th-century countess, Jacoba van Beieren. (Daily Worker, 1976)*

Родові варіанти номінацій титулів та звань є чітко закріпленими у мові та вказують на рівні статуси чоловіків і жінок. Проте вважається, що влада у родинних стосунках належить чоловікам. При цьому чоловічі номінації використовуються також у метафоричному значенні, символізуючи владу та авторитет. Відбувається метафорична персоніфікація, уподібнення абстрактних понять до істот, при чому відбиваються асоціації, властиві істотам тієї чи іншої статі.

(11) *...the rich countries act just like the patriarchs of Victorian London, demanding the highest moral standards of their servants but slipping out after dark to debauch themselves in brothels. (Monitor World, 2002)*

Твердження про те, що жінки займають другорядне місце навіть удома, безпідставне, оскільки існує паралельна номінація *matriarch*:

(12) *Now the eulogies that rang out majestically in Westminster Abbey for the royal matriarch will take their place in history. The funeral flowers will fade and the Royal Family will begin charting a new, queen-motherless course. (Monitor World, 2002)*

(13) *"Everybody's grandmother". The babushka of a nation. (Monitor World, 2002)*

До того ж, за результатами нашого аналізу новітніх англійських словників [15; 16] та суцільної вибірки прикладів з американських і британських газет та журналів 2000-2004 років, метафори, що базуються на номінаціях *father: father of the nation, godfather, forefathers*, є менш уживаними порівняно з метафорами, побудованими за допомогою номінації *mother*:

(14) *...the return of a monarch promoted by the West as the father of the nation. (Monitor World, 2002)*

(15) *The handiwork of misguided elements with the support of political godfathers can't hold back the Gujarati spirit... (Guardian, 2001)*

(16) *For better to demand of the very rich that they live up to the legacies of their Victorian forefathers and give back... (Mail on Sunday, 2000)*

(17) *They're willing to die for their motherland [16].*

(18) *How could Mother Nature have dealt such a savage blow? (Monitor World, 2002)*

(19) *Westminster is known as 'the mother of parliaments' [16]*

(20) *The bond between the mother country and her former colonies grew weaker... (Sunday Times, 2000)*

(21) *The catalog is a mother lode of men's gadgets and toys. (Guardian, 2002)*

Метафоричний зміст таких жіночих номінацій, як *Mother Earth, mother tongue* і т.п., відображає позитивні асоціації щодо лексеми *mother*, які закріплені в культурі англомовного соціуму. Так, вищеведені метафори не несуть у собі негативних конотацій, позначаючи загально відомі поняття, що викликають лише повагу та шанування, займають найголовніше місце у людській свідомості, асоціюються з основою життя, всеосяжною силою, на якій ґрунтується світ.

Метафоричні номінації технічних пристроїв, які також мають у своєму складі компонент *mother* (наприклад: *mother ship, mother board*), позначають найголовніші структури, які охоплюють та підпорядковують усі інші, є координуючими та край необхідними.

До проявів персоніфікації можна віднести і вживання анафора *she* з назвами країн як політико-економічних одиниць. У таких випадках країна асоціюється з урядом або народом, яких здійснює певні політичні та економічні дії.

(22) *He claimed that West Germany had achieved her aims. (Guardian, 1985)*

Анафор *she* широко вживаний із іншими абстрактними поняттями:

(23) *Let Nature have the last laugh by doing it herself. (Newsweek, 1998)*

З номінаціями позиційного типу влади вживається також займенник *they*:

(24) *Have you ever met a member of the Royal Family? What did they say to you? (Mail on Sunday, 2002)*

У певних комунікативних ситуаціях ні владний, ні гендерний чинники не є релевантними, тоді на граматико-семантичному рівні спостерігається вживання займенника-анафора *they*. На відміну від публіцистичного дискурсу 1960-х років, політ коректним вважаються анафори *they* та *he / she*.

(25) *The less a person listens or views, the more likely he is to be selective (Daily Worker, 1960)*

(26) *In the last few years, the individual is worth a lot more than they ever were before (MW, 2002)*

(27) *Part of an employee's reward is being seen as an ambassador for the firm and knowing that his or her opinion count (Monitor World, 2002)*

(28) *Sometimes a learner can feel that they are constantly being asked to tell things about themselves, reveal their secrets, etc (Monitor World, 2002)*

(29) *Each card will bear the name of the holder, their photograph... (Mail on Sunday, 2002)*

(30) *A computer would then alert ... the passenger that he or she was sitting with poor pasture and restricting flood flow around the body (Monitor World, 2002)*

У сучасному публіцистичному дискурсі з антецедентами, вираженими неозначеними або питальними займенниками, які не можуть передавати значення влади або статі, також переважає анафор *they*.

(31) **But not everyone knows how to improve their sleep overnight**(*Cosmopolitan*, 2000)

(32) *No one in their right mind would want to get involved in the pantomime aspect...* (*Monitor World*, 2002)

(33) *If someone really loves, she/he will understand* (*Cosmopolitan*, 2000)

(34) *One might not miss the other as much as she (or he) expected to ...* (*Cosmopolitan*, 2000)

(35) *Who wants to deprive themselves of food?* (*Cosmopolitan*, 2000)

3) **експертний** тип влади пов'язаний з професійними характеристиками індивіда. Всупереч твердженню, що маркування жіночих номінацій за допомогою суфіксальних маркерів привносить лише негативні конотації, знаходимо лексеми, що позначають жінок, влада та авторитет яких базується на високій професійній свідомості та навичках. Розглянемо наступні одиниці морфо-семантичного рівня:

(36) *Among other British successes were comediennes Dawn French and Jennifer Saunders, who became the first women to win an honorary Golden Rose at the festival.* (*Sunday Times*, 2000)

(37) *Clad in loose pajamas, you're pulled around by a masseuse/eur, who induces relaxation...* (*Mail*, 2002)

(38) *Cindy Jackson. The doyenne of British cosmetic surgery has had 18 procedures over the past 12 years.* (*Cosmopolitan*, 2000)

На лексико-семантичному рівні з'являються нові номінації. Так, у сучасному англомовному публіцистичному дискурсі відображена тенденція ламки традиційних стереотипів, що відбувається зараз у західному суспільстві, зокрема, тенденція збільшення кількості сімей, де гроші заробляє жінка, а чоловік займається господарством:

(39) *As US study shows house-husbands have poorer health than their working counterparts.* (*Monitor World*, 2002)

(40) *Research also shows that men make terrible housewives...* (*Monitor World*, 2002)

Наведені приклади демонструють владу та авторитет жінок у галузі господарства.

4) **особовий** тип влади обумовлений внутрішніми характеристиками індивіда. Серед одиниць цього рівня переважають морфо-семантичні номінації референтів жіночої статі, які, всупереч загальним уявленням про жіночу слабкість, позначають мужніх та активних жінок.

(41) *Ruby is for a femme fatale. She is a mysterious and powerful seductress.* (*Cosmopolitan*, 1999)

(42) *Top Temptress Trick... Wily women share the ways they lured love interests into their lives.* (*Cosmopolitan*, 2001)

(43) *Galliano's concept of femininity was about woman as femme fatale, as huntress and heroine.* (*Newsweek*, 1998)

(44) *Was there anything she couldn't do? ... Maybe a little light on the purity scale but a goddess nonetheless.* (*Gentlemen's Quarterly*, 1997)

У популярних жіночих журналах, які пропагують моду на сильних, активних, упевнених у собі, агресивно сексуальних представниць 'слабкої' статі, подібні образи отримують позитивну оцінку та використовуються з метою підкреслити сексуальність та жіночність референта-жінки. Позитивні конотації таких лексем викликають у комунікантів захоплення та повагу.

Наприклад, експресивно-оцінна морфема *-trix* використовується з метою підкреслити агресивну сексуальність референта жіночої статі та загалом додається до основ, які передають значення сили, активності та влади:

(45) *In the \$175m Terminator 3, the latest cyborg threat is red-leathered Terminatrix Kristanna Loken.* (*Observer*, 2003)

(46) *Gladiatrix. The True Story of History's Unknown Woman Warrior.* (*Monitor World*, 2003)

(47) *...one of her heroines is the aviatrix Amelia Earhart, who vanished on a solo flight over the Pacific...* (*Sunday Times*, 2003)

Результати дослідження, таким чином, ставлять під сумнів традиційну точку зору щодо стереотипних уявлень про розподіл влади між представниками двох статей. Якщо взяти до уваги той факт, що розподіл владних стосунків, по-перше, не є чітко фіксованим; по-друге, пов'язаний з різновидами влади, залежно від якого будуються відносини влади між чоловіками та жінками, то треба зауважити, що розподіл влади у сучасний період зазнає змін.

Перспективним бачиться подальше дослідження владних відносин на матеріалі гендерно маркованих номінацій інших рівнів мови.

1. Горошко Е. Пол, гендер, язык // Женщина. Гендер. Культура. – М.: МЦГИ. – 1999. – С. 98-110.
2. Горошко Е., Кирилина А. Гендерные исследования в лингвистике сегодня // Гендерные исследования. – Х.: ХЦГИ. – 1999. – № 1. – С. 45-65.
3. Крейдлин Г. Женское и мужское невербальное интерактивное поведение (межкультурный аспект) // Wiener Slawistischer Almanach. – 2002. – Sbd 55. – P. 55-68.
4. Мартинюк А.П. Гендерні стереотипи та їх відображення у мові й мовленнєвій взаємодії (на матер. англ. мови) // Вісник КНЛУ. Серія Філологія. – 2003. – Т.6, №1. – С. 102-109.
5. Holmes J. Women, Men and Politeness. – L.: Longman, 1995. – 254 p.
6. Белова А.Д. Дискурс тэтчеризма (на материале речей М. Тэтчер 1968 - 1996) // Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2000. – № 471. – С. 22-29.
7. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: Київськ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 1997. – 300 с.
8. Почепцов Г.Г. Психологические войны. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2000. – 528 с.
9. Carli L. Gender, interpersonal power, and social influence // Journal of Social Issues. – 1999. – P. 89-113.

10. Пищикова Е.В. Стратегии доминирования в аргументативном дискурсе: гендерный анализ (на матер. англ. яз.): Дис... канд. филол. наук: 10.02.04. – Х., 2002. – 210 с.
11. Современный философский словарь / Под ред. Кемерова В.Е. – Лондон, Фракфурт-на-Майне, Париж и др.: Панпринт, 1998. – 1064 с.
12. Фролова І.Є. Поняття "статусу комуніканта" у мовленнєвій взаємодії // Треті Каразінські читання: методика і лінгвістика – на шляху до інтеграції: Матеріали міжнародної наукової конференції / Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2003. – С. 180-181.
13. Уэст К., Зиммерман Д. Создание гендера // Феминизм и гендерные исследования: Хрестоматия / Под общ. ред. В.И. Успенской. – Тверь. – 1999. – С. 32-52.
14. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет: Пер. с англ. – М.: Аспект пресс, 1996. – 581 с.
15. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Danbury, Ct.: Lexicon Publications, Inc., 1993. – 1248 p.
16. Longman Dictionary of Contemporary English. – New ed. – Harlow: Pearson Education Ltd., 2003.–1950 p.

Матеріал надійшов до редакції 12.11.2004 р.

Дудолодова О.В. Гендер и власть.

В статье рассматривается гендерный аспект властных отношений в англоязычном обществе и его проявления в современном публицистическом дискурсе.

Dudolodova O.V. Gender and Power.

The paper addresses the gender aspect of power distribution in the English-speaking society and its representation in the modern publicistic discourse.